

to najvećim se dijelom koncentrirala na prostor Francuske, manjim dijelom na prostor Zapadne Europe, a da gotovo ništa nije govorila o ostalim dijelovima svijeta. Ako iscrpnija prostorno-vremenska istraživanja koja su potrebna ovom djelu, a kojih je i autorica svjesna, shvatimo kao smjernice za buduća istraživanja moramo reći da je autorica u ovom djelu postavila pitanja identiteta, te razlike i hijerarhije među spolovima i utoliko je djelo korisno svima koji žele saznati neke odgovore na ta pitanja do kojih je autorica došla istraživanjima.

— **Andreja Talan** [povijest]

Michel Pastoureaux, *Plava, istorija jedne boje*

(s francuskog preveo Milan Komnenić),
Beograd: JP Službeni glasnik, 2011., 205 str.

Plava, istorija jedne boje (orig. *Bleu. Histoire d'une couleur*, Paris, Le Seuil, 2000.) naziv je novog prevedenog djela Michela Pastoureauxa, jednog od vodećih francuskih stručnjaka za pomoćne povijesne znanosti. Autor je svoje obrazovanje stekao na poznatoj *l'École des chartes*, nacionalnoj ustanovi za paleografiju i arhivistiku. Tijekom svoje dugogodišnje karijere, bio je ravnatelj *l'École des hautes études en sciences sociales* i *l'École pratique des hautes études*, a postao je i član francuske Akademije. *Plava, istorija jedne boje*, tek je jedno u nizu djela koja obrađuju problematiku simbolike u srednjem vijeku, kao što su *Figures et couleurs: études sur la symbolique et la sensibilité médiévales* (Paris, Léopard d'or, 1986.) te *Une histoire symbolique du Moyen Âge occidental* (Paris, Le Seuil, 2004.). Knjiga je tematski strukturirana u četiri velika poglavlja, u kojima je glavni fokus na kronološkom iznošenju povijesti plave boje (od samih početaka civilizacije do današnjeg doba), a kojoj se pristupa interdisciplinarno te se stavlja u kontekst onodobnih društvenih prilika. Potrebno je naglasiti da je ovo djelo komplementarno s drugom Pastoureauxovom knjigom *Noir: l'histoire d'une couleur* (Paris, Le Seuil, 2008.), u kojoj kronološki donosi povijest i simboliku crne boje. Znanstveni aparat djela sastoji se od *Bibliografije* (172-181) i *Napomena* (182-205).

U uvodu pod naslovom *Boja i istoričar* (7-11) autor iznosi tri vrste problema ovakvog istraživanja koja se događaju povjesničaru pri promatranju boje kao zasebnog povijesnog predmeta. Prva su vrsta dokumentarni, jer se boje ne vide u svom prvotnom stanju, nego

onakve kakve su postale tijekom vremena. Druga su vrsta metodološki problemi: fizički, kemijski, materijalni ili tehnički, ali također i ikonografski, ideološki, znakovni i simbolički. Strukturalnom analizom trebalo bi se pri promatranju predmeta i slika prodrijeti u njihov odnos, značenje i poredak, proučavajući učestalost, rasporede i raspodjele te prostorne odnose. Treća su vrsta epistemološki problemi, jer se u proučavanju boje ne primjenjuju onodobna, već današnja shvaćanja, definicije i razvrstavanje boja. Nadalje, autor iznosi kako je u ovom djelu htio sagledati povijest boja iz svih aspekata, ne svodeći svoju analizu samo na područje povijesti umjetnosti. Njihovu povijest definira prvenstveno kao društveni faktor, jer je društvo ono što boji daje smisao i vrijednosti te određuje mjesto upotrebe.

U prvoj tematskoj cjelini, *Neprimetna boja: od početka do XII stoljeća* (13-45), autor predstavlja nepovoljan položaj plave boje od početaka civilizacije do srednjeg vijeka. Plava boja nije prisutna na pećinskim crtežima, a unatoč tome što je za Egipćane i narode Bliskog istoka smatrana plodonosnom bojom koja tjera zle sile, te se koristila u pogrebnim obredima, za Grke je ona manje cijenjena boja, iako su je povremeno koristili u arhitekturi i skulpturi kao osnovnu boju za podloge crteža. Rimljani su percipirali plavu tamnom, istočnjačkom i barbarskom bojom, a povezivali su je sa smrti i paklom, dok je njezina upotreba bila rijetka. Unatoč tome što je imala malu simboličku vrijednost, ipak se pojavljivala u svakodnevnom životu, a njezina zastupljenost može se vidjeti i na tkaninama te odjeći merovinškog doba, kamo je prodrila kao naslijeđe Kelta i Germana. Autor povezuje povijest boje s problematikom bojenja tkanina. Kelti i Germani u tu su svrhu koristili biljku silinu (*isatis tinctoria*), dok su narodi Bliskog istoka uvozili iz Azije i Afrike indigo (tvar od koje se spravlja boja), koji je dugo bio nepoznat na Zapadu i koji veoma rano postaje izvorni proizvod. Važan je jer daje jaču boju od tvari koja se nalazi u listu silinu. U karolinško doba, budući da se oživljavaju rimski običaji - carevi, velikaši i vlastela koriste crvenu, bijelu i purpurnu boju, a plavu su upotrebljavali jedino seljaci i siromasi, a takvo će se stanje zadržati sve do 12. stoljeća. Nakon 1000. godine dolazi do povećavanja broja natpisa o religioznoj simbolici boja i potrebno je istaknuti, kako autor navodi, da uopće nema ni spomena plave boje, čak ni pred kraj 12. stoljeća, kada je plava boja preko vitraja, emajla, slikarstva, tkanina i odjeće ušla u crkveni prostor srednjovjekovnog kršćanstva.

Sljedeća tematska cjelina nosi naslov *Nova boja, XI-XIV stoljeće* (47-79). Pastoureaux stavlja naglasak na preokret u percepciji uloge plave boje u društvu jer ona nakon 12. st. postaje pomodna, aristokratska boja, omiljena u odijevanju dok i u umjetničkom stvaranju zauzima važnu ulogu. Novom vrednovanju plave boje uvelike doprinosi prikazivanje Bogorodice u plavoj odjeći, koja u prvoj polovici 12. st. preuzima ulogu dotadašnjih tamnih boja (crne, sive,

smeđe, ljubičaste ili tamnozeleno) i postaje sve svjetlija i privlačnija. Marijanska plava je evoluirala po završetku gotičkog razdoblja, kada je bila na vrhuncu. S razdobljem baroka dolazi do promjene prikazivanja Bogorodice. Tada se počinje koristiti zlatna boja sve do 19. stoljeća jer nakon usvajanja dogme o Bezgrešnom začeću, ikonografska boja Bogorodice postaje bijela, kao simbol čistoće i djevičanstva. Autor se ponovno vraća na prodiranje plave boje u sve vidove života srednjovjekovnog čovjeka, percepciju koju temelji na rastu njezine prisutnosti na obiteljskim grbovima od sredine 12. st. do početka 15. stoljeća. Primjer toga da je plava najprije bila dinastička, a kasnije heraldička boja štit je s azurnim poljem po kojem su razasuti zlatni ljiljani, kraljevski grb francuske dinastije Capet u vrijeme Luja VI. i Luja VII. Autor potom prelazi na problematiku bojanja tkanine jer u srednjem vijeku dolazi do usavršavanja postupka, pri kojem se dobiva svijetla i blistava plava, umjesto prijašnje tamne, sivkaste ili blijede plave. Naposljetku, potrebno je ukazati da je srednji vijek donio šest osnovnih boja – bijelu, crvenu, crnu, plavu, zelenu i žutu. Od 13. stoljeća crvena i plava postaju komplementarne boje, što se percipira takvim sve do današnjih dana.

U trećoj tematskoj cjelini pod naslovom *Moralna boja, XV-XVII* (81-115), autor se fokusirao na novu fazu povijesti plave boje, koja sad postaje suparnica ne samo crvenoj nego i crnoj boji, uz čiju se povijest usko veže. Velika zastupljenost crne u odjeći od sredine 14. stoljeća ima dugotrajne posljedice na povijest plave boje, a tome su doprinijeli Zakoni protiv raskoši i propisi o odijevanju, koji su doneseni u raznim dijelovima Europe. Zabranjene su skupe ili upadljive boje onima koji se trebaju odlikovati dostojanstvenim vanjskim izgledom, kao što su svećenici, udovice i suci, a propisane boje služe da se označe ljudi koji se bave opasnim, nečasnim ili sumnjivim poslovima, kao što su kirurzi, prostitutke, zabavljači, svirači, prosjaci, skitnice, tjelesno i duševno bolesni i nekršćani. Bijelom i crnom bojom bili su označeni ubogi, prosjaci i bolesnici, a crvenom bludnice te žutom krivotvoritelji, heretici i Židovi. Zelenom su, samom ili u kombinaciji sa žutom bojom označivani muslimani, žongleri i lakrdijaši. Vidljivo nezanimanje za plavu boju prije 13. stoljeća pogoduje njezinom usponu jer se može slobodno i bez opasnosti koristiti. Zbog toga će na nju u Reformaciji gledati s blagonaklonosti i rado je koristiti u umjetničkoj, društvenoj i crkvenoj primjeni. U tom razdoblju teži se da odjeća bude skromna, jednostavna, neupadljiva i bez ukrasa, a iz palete odjeće odstranjene su sve vedre i vesele boje, koje su inače smatrane nečasnim, kao što su crvena, žuta, ružičasta, narančasta, mnoge zelene i većina ljubičastih nijansi, a zastupljene su sve zagašite: crne, sive, kestenjaste, bijela, a među njima u početku i plava, pod uvjetom da je prigušena, tamna ili sivkasta. Krajem 16. stoljeća plava je napokon uvrštena u „časne“ boje, a tada se otkrićima Isaaca

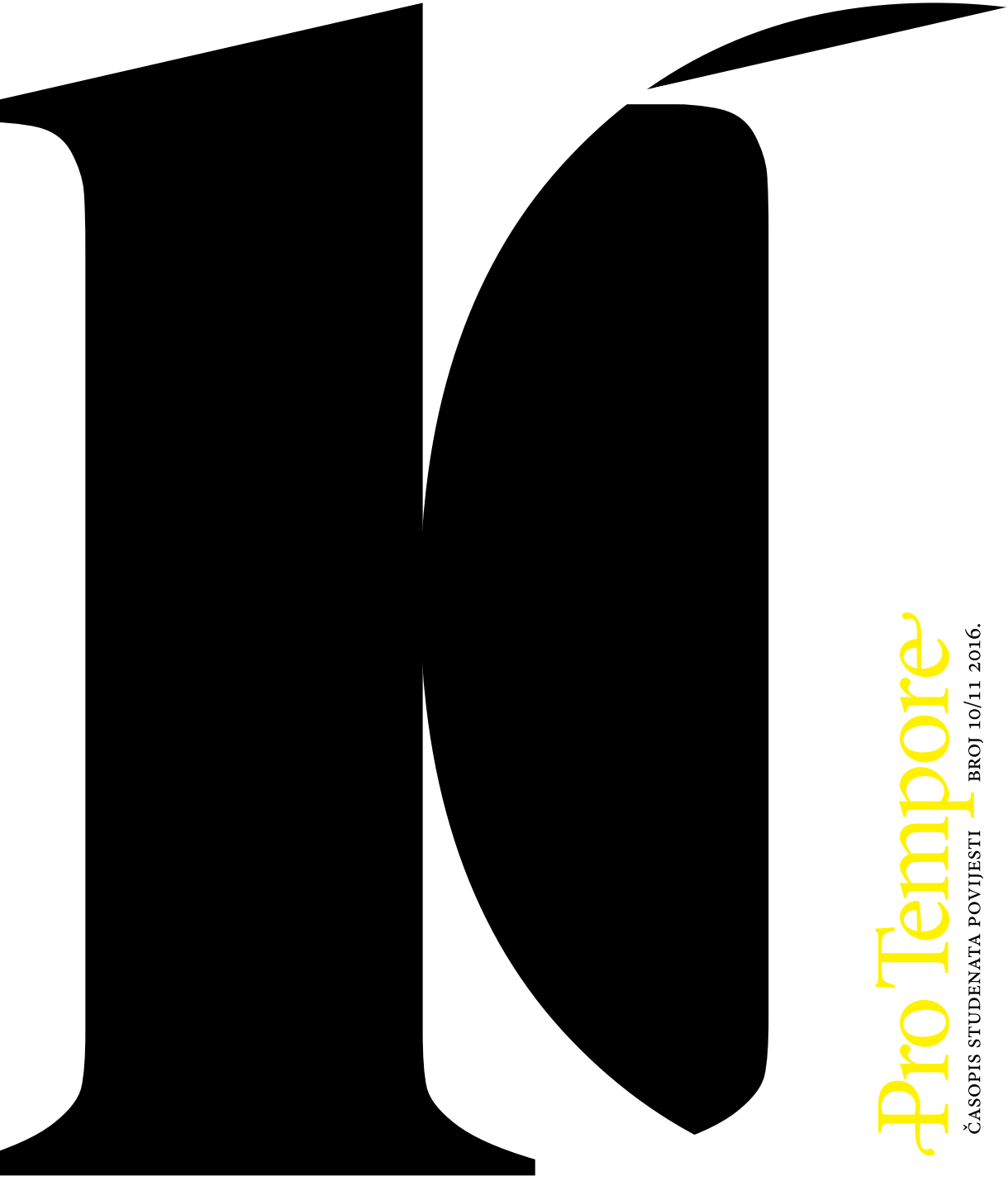
Newtona i priznavanjem spektra ponovno mijenja poredak boja. U tom novom poretku više nema crne i bijele, crvena nije na sredini spektra, a zelena se smatra mješavinom plave i žute. Glavno mjesto tada pripalo je plavoj i zelenoj, a ne dotadašnjoj crvenoj boji. Dva stoljeća kasnije, točnije početkom 18. stoljeća, Jacob Christopher Le Blanc izumio je gravuru u boji što ponovno dovodi do novog poretka boja, te je tako pripremio teren za teoriju primarnih i komplementarnih boja. Prema toj teoriji crvena, plava i žuta imaju prednost u odnosu na ostale boje.

U četvrtoj i zadnjoj tematskoj cjelini pod naslovom *Najdraža boja, XVIII-XX stoljeće* (117-167) autor donosi novu etapu plave boje, koja od 18. stoljeća povlačenjem crvenih tonova iz odjeće i svakodnevnog života, postaje ne samo jedna od najčešćih boja na tkaninama i odjeći nego i najdraža boja europskih naroda. Plava boja doživljava svoju uspjehe i u književnosti, preko Goetheova romana *Patnje mladog Werthera*, čiji uspjeh dovodi do „wertheromanije“ u kojoj plavi frak „à la Werther“ ulazi u modu širom Europe. Romantizam, posebice njemački, gaji kult plave boje. To se možda najjasnije vidi u Novalisovom romanu pod naslovom *Heinrich von Ofterdingen*, u kojem je opisana legenda o srednjovjekovnom trubaduru koji traga za plavim cvijetom koji je vidio u snu, a koji je oličje čiste poezije i idealnog života. Cvijet je postao toliko popularan da je nadmašio uspjeh samog romana, kako Pastoureau napominje. Krajem 18. stoljeća širom Europe nastaje i nacionalna, vojnička i državna plava boja, čije korijene treba tražiti u Francuskoj, gdje se plava boja shvaća kao najvažnija na zastavi korištenoj tijekom Revolucije, jer ona simbolizira naciju, što se povezuje s plavom bojom s kraljevskih grbova. Autor na kraju spominje i današnju popularnost plave boje zahvaljujući traperu i denimu, tkaninama za hlače i radna odjela, a potom i odjeće za provod, koju prihvaćaju studenti, zatim žene i sve ostale društvene skupine.

Pastoureau u zaključku pod naslovom *Plava danas: neutralna boja?* (169-171) naglašava kako se omiljenost plave boje najviše pojavljuje na odjeći, a predviđa da će taj trend dugo opstati jer ga ne mogu ugroziti nikakvi modni hirovi. Simbolika je plave boje da unosi sigurnost i gotovo je neutralna. Vjerojatno je to razlog zašto su organizacije, kao što su Ujedinjeni narodi, UNESCO i Europska unija izabrale plavu kao boju svojih insignija.

Na kraju je potrebno pohvaliti ovako sveobuhvatnu monografiju koja obrađuje zanimljivu problematiku kojoj se pristupilo na nekoliko načina i različitih metodologija. Upravo zbog toga djelo je korisno kao predmet istraživanja povjesničara, povjesničara umjetnosti, književnosti i antropologa, etnologa i sociologa. Zbog dugog razdoblja koje obuhvaća, ujedno će biti korisna i istraživačima zainteresiranima za „staru“ i „modernu“ prošlost.

— **Sanja Miljan** [Hrvatski latinitet, Hrvatski studiji]

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI – BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10-11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrašćić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com